

Terve maailma mütoloogia oma kodus

Mare Kõiva 70

Foto: Maris Krünvald, Eesti Teaduste Akadeemia pildiarhiiv

Eesti Kirjandusmuuseumi juhtivateadur ja folkloristika osakonna juhataja Mare Kõiva tähistas oma 70 aasta juubelit 26. veebruaril. Eesti Teaduste Akadeemia üldkogu valis ta mullu 6. detsembri istungil akadeemikuks etnoloogia ja folkloristika alal. Vestlesime selle tähistamiseks kirjandusmuuseumis 1970. aastate Eesti vabameelsest vaimsest ja akadeemilisest õhkkonnast, rahvaluuleuurijate töö telgitagustest ja omavahelistest sidemetest läbi aegade ning järjepidevusest ja uuendustest folklooris ja selle uurimises.

Kuidas iseloomustaksid 1970. aastate Eesti vaimuelu, nagu seda ise nägid ja kogesid?

See oli väga põnev, süüdimatu ja segane aeg. Meieni ulatusid igasugu põnevad kajad: oli teada, et Voldemar Panso läks oma parimate õpilastega Tallinnas tülli ja Kaarel Ird oli nii suuremeelne, et võttis Jaan Toominga ja mässava kamba Vanemuisesse vastu, mida ma kiidan südamest. Tartusse koondus kriitiline mass ideeinimesi ja uue teatri loojaid. Noored inimesed jälgisid toona õhinal nii rokkmuusikat kui ka eesti teatriuuendust. Selle aja vaimsusse andis oma panuse ka Loomingu Raamatukogu oma supertoimetajate ja -tõlkijatega, nagu Edvin ja Lembe Hiedel, andes välja igasuguseid kahtlaseid asju.

Tulemuseks oli, et ma läksin Peterburi teatriakadeemiasse sisse astuma vabariikliku kohaga. Keskkooli ajal olin käinud Moskvas Taganka teatri etendustel, lugeanud Vsevolod Meierholdi ja muud teatri-teooriat vene teatriajakirjadest ning tundus, et seal on katsetuslikku rohkem. See-tõttu oli mul vale ettekujutus, missugune on vene, näiteks Peterburi teatrikool ja teater meile lähimas suurlinnas. Uuendus-teater oli seal haruldane.

Kui tulla tagasi Eesti juurde, siis ma arvan, et tollal oli siin kultuuriline ühisruum, kuhu jõudsid lääne plaadid ja muusika, saabus huvitavaid käsikirjalisi raamatuid ja tõlkeid. Tehti ise filme, katsetati kunstiga. Tundus, et nii palju on vabameelseid sündmusi ümberringi. Võrdlesin oma mälestusi näiteks Hardi Volmeri autoportreefilmiga „Jumalaga, rock'n'roll!” ja Tiit Hennoste kirjutistega ning mõistsin, et kui olin mõelnud, et õppisin koolis koos

erilise vaimsusega kambaga, siis tegelikult oli terve Eesti täis teistsuguse vaimsusega loovaid noori inimesi, kellel võib-olla oma vanematega – olid need siis haritlased või lihtsad inimesed – ei andnud rääkida oma kogemustest. Vanemad ei võtnud omaks nooremate muusikat, neile ei meeldinud see kirjandus, mida loeti, neile ei meeldinud, kuidas keelde suhtuti. Ühesõnaga: maailm oli vaimselt vaba ja erinevalt varasematest põlvkondadest me päriselt ei tajunud piire, mis meile oleks justkui pidanud olema selged.

Piirid kuskil teoreetiliselt olid ja justkui kehtisid, aga see ei jõudnud kohale?

Kunagi hiljem ütles mulle väga teravmeelselt minust palju noorem filoloog, et ma kasvasin üles Põltsamaal ja seetõttu ma ei saanud aru, et kõik see maa ja ilm minu ümber, kaasa arvatud kõige venemeelsemad õpetajad, kaitsesid eestiaegseid raamatuid, mis olid kooli- ja linnaraamatukogus lugemiseks kättesaadavad, paljudesse probleemidese suhtuti avaramalt. Tänu mitmele asjaolule ma kasvasin üles alternatiiv-Eestis.

Võib-olla olen hiljem sellest natuke aru saanud, kui ma olen rääkinud ülikooli õppejõududeks saanud inimestega, kes on olnud erinevatest Eesti paikadest või kes on öelnud, et nende perekond ütles küüditatud isast või emast lahti. See oli mõnele inimesele mineviku mahavaikitud või väga häbiväärne osa. Isegi üks väga tore naine ütles, et tema tuli isa ja emaga koos Siberist tagasi ja põdes terve oma nooruse ja ka hiljem seda, et ta oli küüditatud. Talle tundus kogu aeg, et ta peab olema väga tubli, sest tal on mingi pitsner, häbimärk küljes. Ja kui ma seda kuulasin, siis see oli minu jaoks silmi avav. Mina ei osanudki niimoodi mõelda. Ma isegi ei teadnud kedagi enda ümbruses, kes oleks mõelnud, et küüditamine, sattumine vangilaagrisse või ka Eestist lahkumine soomepoisiks on kuidagi

häbiväärne. Pigem tundus see olevat lihtsalt teistsuguste teede ja valikute küsimus. See oli pigem normaalne.

Sain 1990. aastate alguses kirja Peterburist teoreetikut Kirill Tšistovilt. Olin saatnud talle puhtsüdamliku kirja. Kiri läks „austatud Tšistovile” ja vastu sain kirja, millele oli peale kirjutatud: „Austatud Tšistov küll, aga Venemaa Teaduste Akadeemia akadeemik Tšistov.” Ma olin rikkunud käitumisreegleid. Samas ma ei kujuta ette, et akadeemik Paul Ariste oleks saatnud niisuguste märkustega kirju.

Kas see vaba õhkkond sarnanes uue aja lääne vabameelsusega, mis kogu jääka akadeemilist hierarhiat lamedamaks muutis?

Sain kord kokku äsja Rootsist tulnud Vilmos Voigtiga, kes on väga hea naljahammas, natuke semiootik ja rohkem keeleteadlane ja veel rohkem folklorist või segateadlane. Ta ütles väga humoristlikult, aga ühtlasti väga tõsiselt, et ta oli näinud tänaval kõndimas Rootsi kuningat, läinud tema juurde, öelnud tere ja rääkinud sinatades Rootsi riigi asjadest, ja küsis: „Kas sa arvad, et veel kuskil Euroopas saab niimoodi juhtuda?” Selle peale – tuginedes oma hea sõbra, lendavaks šamaaniks kutsutud Mihály Hoppáli ütlustele – ütlesin, et on üks erakordselt vabameelne riik ja see on Eesti.

Kas see vabameelne õhkkond aitas paremini teadust teha kui – ütleme – mujal Nõukogude Liidus või siinkandis varem?

Ma arvan, et kindlasti aitas. Siin oli veel mitu naljakat asjaolu. Üks oli kindlasti Paul Ariste tegevus õppejõuna. Mul on hea meel, et meie rahvast õnnistati kellegi sellisega, kes oligi igakülgselt teistest väga erinev inimene. Kõik vaatasid ka kerge huvi ja vast kadedusega, et ta kutsus oma soome-ugri eriharu tudengeid järjekindlalt endale koju külla. Tal oli näiteks

naljaasi tulla loengusse ja öelda: „Arvake ära, mitu hammast mul suus on!” Ja seejärel võtta 40 inimese ees suust välja proteesid ja öelda: „Kolm.”

Ariste oli võimeline tulema loengusse ja küsima: „Kas te ikka loete Eesti parima etnograafi Erna Ariste teoseid ka?” Erna Ariste oli tema naine, ta vist jäigi omaaegse magistritöö juurde pidama. See oli kuidagi kreisi vaatenurk. Ta poetas oma loengutes täie rahuga Ilse Lehiste ja teiste väljaspool Eestit töötavate humanitaaride nimesid: „Fanny de Siversist ikka teate midagi? Üldse ei tea? Oi, teiega on halvasti, lugege ikka rohkem!” Ma arvan, et esimesel ja teisel kursusel, kus tal olid suured loengud, oli paras aeg poetada niisuguseid tähendusrikkaid lausekesi.

Minu üks kõigi aegade lemmiklugusid pärineb Ariste 1930. aastate välitööpäevikutest. Ta käis siis Hiiumaal kogumas materjali Hiiu murrete häälikutest, millest ta lõpuks kirjutas doktoriväitekirja. Ariste pinnib seal taluperemehe käest, missugused on tema koduloomade nimed. Pere-mehel on üks eriti kaunis hobune, Ariste küsib: „Mis selle nimi on?” – „Tal ei ole nime.” Ariste pinnib veel: „Nii ilus loom, kuidas tal ei ole nime?” – „No ei ole, noh.” Ja siis hobune paneb jooksu oma teed, peremees aga unustab intervjuuerija ära ja karjub kõigest kõrist: „Paul, kurat, kus sa lähed?!” Küllap ta ei tahtnud lugupeetud Paulile näidata, et tema loom kannab sama nime. Väike särts ja nali kõigi nende üleskirjutuste juures on äge ja Ariste annab võib-olla parima pildi sellest, mida küla-inimesed või külafilosoofid mõtlesid või milline nende komberuum oli. See on palju selgemalt tajutav päevikumärkmete kaudu kui puhtalt rahvaluule üleskirjutuste põhjal.

Aga kuidas sa üldse rahvaluule eriharusse sattusid?

See oli mitme küljega ja täitsa totter lugu. Üks külj oli seotud Ain Kaalepiga,

kes rääkis, et eestlased saaksid äratada Prantsusmaa maailmanäitusel tähelepanu nimelt regilaulu ja eesti rahvaluulega. Ma olin parasjagu üheksandas klassis õppinud pool aastat üliigavat eesti rahvaluule programmi ja olin nii „Kalevipoja” kui ka regivärsi ja muude rahvaluuleliikidega ära kurnatud ning veendunud, et see on maailma kõige igavam asi. Ja siis äkki ütleb üks mu lemmikõpetajatest midagi nii bravuurset ja täiesti ogarat. Vastuvaidleja vaim minus ütles, et peaks järele vaatama: ükskõik kas see on õigus või vale, aga tasub kontrollimist.

Teisest küljest olin juba siis väga huvitatud mittemateriaalsetest asjadest: näiteks loitsud ja šamaanid olid huvitavad. Mulle tundus, et rahvaluule eriharu on ainuke koht, kus saab kõiki neid asju tegelikult õppida. Oli muidki mõjutajaid, nagu Veljo Tormis, kes käis rahvaluulepäeval ja lihtsalt laulis õpilastega koos regilaule, või ka ilustamata traditsioonipärast rahvalaulu harrastanud ansambel Hellero – kooliõpilased ja esimeste kursuste üliõpilased, kes lihtsalt laulsid meile regilaule ette, võtsid meid endaga koos laulma ja tantsima. Ma arvan, et see oli muukraud, mis meid lahti tegi: saime aru, et rahvaluule on midagi muud kui see, mida õpikutes olime näinud, tunnetuslikult ja kognitiivselt täiesti teistsugune. Siis hakkasin mõtlema selle üle, et kõik vanad müüdi põhjad on meil olemas, võid terve maailma mütoloogia leida kodust, oma folkloorist. Arvan, et niisugune segane põhjuste sümbioos suunaski mind rahvaluule tee: natuke protesti ja tahtmist kontrollida ja natuke vastu punnida, et kas ikka saab nii öelda, kas peab niimoodi ütleva. Ja siis saabus põrgulikult igav Tartu ülikool.

Kuidas sa siis Tartu ülikoolis ellu jäid? Mainisid, et huvitusid juba alguses loit-sudest.

See oli jälle üks huvitav lugu. Eduard Laugaste oli enne sõda uurinud eri naljajänre ja oli vist esimesi, kes analüüsis pilapilte ja karikatuure, aga sõja järel, vähemalt minu ajaks oli temast saanud keegi konventsionaalne, hall ja igav. Üks neist paljudest konventsionaalsetest hallidest igavustest, kes tudengeid lihtsalt sajaniditevanuse etnograafia ja muuga uinutasid. Mulle üldiselt ei meeldinud õppejõududega rääkida, aga oli paar korda, kui otsustasin: aitab naljast, see asi muidu ei kesta. Läksin Laugaste juurde ja rääkisin, et tahan loitsudega tegeleda. Tema ainuke kommentaar oli: „Hm, nojah. Siis sa peaksid tegelikult minema Riiga. Kõige paremad allikad on Riias. Piiblit peab tundma.” Ja veel üht-teist. „Aga lase käia.” Teda vist iseloomustaski tookord see, et ta lasi huvilistel üliõpilastel teha, mida nad tahavad. Enamik ilmselt võttis kästud teemad, aga need üksikud, kes midagi tahtsid, las siis tegid. Lugupeetum peaprofessor ei keelanud kunagi.

Hakkasin käima rahvaluule arhiivis tekste lugemas ja mõtlemas. Tagantjärele tundub, et sain peaaegu igast teisest ülikooli ülesandest valesti aru. Üks selline katastroof oli see, kui Laugaste käskis kirjutada ülevaate „Loodus regilaulus”. Selle peale läksin rahvaluule arhiivi ja lihtsalt lugesin rahvalaule nagu loom, kirjutasin midagi välja ja kulutasin pisitillukese referaadi peale võib-olla mitu kuud. Mõistsin eksimust alles enne eksamit teiste töid vaadates, siis jõudis kohale, et ma ei saanud küsimusest aru ja läksin omadega metsa. Sellised metsaminekud muidugi süvendasid veendumust, et rahvaluule on äge asi. Inimesed, kes töötasid rahvaluule alal, olid veendunud välitöödel käijad ja muidu teistsugune rahvas võrreldes nendega, keda ülikoolis nägi. See oli heade asjade kokkusattumine.

Siis võeti sind Keele ja Kirjanduse Instituuti ametisse ja kaitsesid kandidaadi-

töö loitsude kohta. Kui tugev oli toona Soome sild, taotlus uurida läänemeresoome rahvaluulet koos ja võrdlevalt? Kui palju seda teha sai?

Hästi palju. See oligi selline õnnelik aeg, kui Keele ja Kirjanduse Instituudis olid tööl kõigi läänemeresoome keelte uurijad ja ka teiste soome-ugri keelte uurijad. See oli suurepärase seltskond, neil oli teistsugune lähenemine: välitööd, kogud, nende analüüs. Isegi rahvaluule osakonnas oli kogu aeg vähemalt läänemeresoome folkloori uurijaid: liivi, vadja ja vepsa rahvaluule oli kaetud, heal juhul ka veidi kaugemad sugulaskeeled ja -rahvad.

Kas soome folkloristide tööd olid kättesaadavad?

Täiesti kättesaadavad, millele aitas kaasa vanem põlvkond, näiteks Ülo Tedre. Nuputasin peaaegu tema surmani, mis pärast ta käib kogu aeg kunstnikubaretiga. Siis ükskord ta ütles, et see ongi nende põlvkonna haritlaste tunnus – tema noorus oli sellel baretil kindel tähendus, selle järgi nad tundsid üksteist linna peal ära. Ta alati armastas öelda: „Mina tulen gümnaasiumist, kus õpetati ladina keelt. Ma võin pidada teile ladinakeelse loengu ja teie ei saa mitte midagi aru.” Ja mul oli alati hea meel südamest öelda, et pidagu, ma saan aru, kuna ka mulle õpetati keskkoolis ladina keelt, nii et ülikoolis mu ladina keele oskus taandarenes. Tore oli kuulata, mida ta meile ladina keeles aeg-ajalt ette viskas. Seesama Ülo Tedre oli südamest sõber mitme eri põlve soome folkloristiga ja seetõttu olid Tallinnas olemas kõik viimased väljaanded Soomest. Soomlased kinkisid väga lahkelt ka kõike muud, mis oli tulnud näiteks Ameerikast või mujalt. Ameerika oligi tookord mitmes suhtes folkloori alal keskne.

Ka Aristele saatsid tema vanad koolikaaslased igalt poolt maailmast raamatuid: nii ilukirjandust kui ka uurimusi. Ta lae-

nas neid allkirja vastu tudengitele lugemiseks. Nii olen üht-teist kaasa saanud Ariste kodusest raamatukogust. Me saime parema osa kirjandusest väga hästi kätte, mis oli ääretult oluline. Meil kujunesid lausa petlikud arvamused, kui suured olid Ameerika uurimiskeskused, vahest olid need meie ettekujutuses ägedamad kui kunagi tegelikult.

Oli kaks inimest, kes aitasid kaasa, et mitmed Venemaa soome-ugri keskused paistsid toona ja paistavad siiani silma üsna hea teadusega: Ariste, kes kogu aeg laenas neile raamatuid ja tegeles nendega, ja Ingrid Rüütel, kes valdas vene keelt ja kutsus soome-ugri muusika- ja muid uuri- jaid Tallinna konverentsidele. Ta tõi sinna alati ka kedagi Iirimaalt, Inglismaalt või mujalt. Tänu temale oli võimalik saada kokku Ameerika ägedate ääreuuri- jate ja suurte nimedega, kes tulid siia seminarile esinema või siis vaatama, kas siin saab välitöid teha või materjale vahetada. Selle tegevuse mõju ulatus kindlasti Eestist kaugemale.

Kui suur šokk oli Nõukogude Liidu lagunemise ja ülemineku- aeg, kui kõigepealt tuli vabadus ja siis vaesus?

Tuli ju muid asju ka. Ma olin kogu aeg vaadanud suure kadedusega oma reaalt- teadlastest sõprade kodusid, kellel olid arvutid. Olin proovinud Keele ja Kirjan- duse Instituudi toasuurusesse arvutisse loitse trükkida. Siis see kobakas mõtles midagi ja trükkis selle välja. Rohkem me väga ei osanud midagi arvutitega teha. Äkki aga selgus, et võime ise teha semi- nare, saame panna kokku seminaride raha ja osta selle eest arvuteid. Saame ise seista selle eest, et meile tuleb jalamaid interneti- ühendus, hakata veebilehekülgi ja muud arendama. Ja ei olegi vaja mingit plaani- majandust ega oodata järjekorras. Tahad ja teed. Vaesus oli küll jube, aga vabadus on vahel tähtsamgi kui vaesus. Oli väga äge, et

saime luua endale tingimused, mida olime vaadanud kadedusega. Lõpuks suure vae- susega õppisime ise küljendama ja kirja- tüüpe looma, nii et meie oma kirjandus- museumi majas kirjutati mõned soome- ugri kirjatüübid, et me saaks soome-ugri raamatuid ja tekste trükkida. Õppisime kõike ise tegema, see oli väga arendav.

Hoolimata kogu sellest vaesusest sün- diskis siin kirjandusmuseumis kogu eesti digihumanitaaria?

Jah, põhimõtteliselt küll, sealhulgas elektroonilised ajakirjad. Tehnilise poo- lega aitas mind Andres Kuperjanov ja mu vanem poeg Sander Vesik. Vähemalt me aimasime selle tulevase suuna ette. Kui ma mõnikord satun välismaale, siis mind näi- datakse nagu topist: tema asutas eriala esi- mesed e-ajakirjad. Need ei kukkunud välja nii, nagu me neid ette kujutasime.

Kust tuli mõte luua elektroonilisi aja- kirju, nagu ingliskeelne Folklore ja eesti- keelne Mäetagused, mis mõlemad alus- tasid aastal 1996?

Mulle tundus, et oli silmapilkselt vaja folkloristikasse väga andekaid noori ini- mesi. Need e-ajakirjad olid algselt mõel- dud meie vahva uurimisaine noortele tut- vustamiseks. Kujutasime ette, et suudame hoida natuke populaarsemat stiili, panna üles muusikat ja muid asju, et kutsuda noori oma ala juurde kokku. See illusioon kestis natuke aega, kuni Eesti Teadusfond teatas, et teadusajakirjades käivad artiklid nii- ja naasugused. Aga siis sai mängida teiste väljaannetega.

1990. aastatel tundus folkloristika kii- resti noorenevat. Kas sa oskad selgitada, kuidas see õnnestus?

Palju teiste humanitaerialade, näiteks keeleteaduse ja sealhulgas fennougristika tudengeid tuli folkloristika seminaridele. Korraldasime ka vabu loenguid, näiteks

1990-ndatel pidasin ülikooli juures loenguid teemal „Paranormaalset nähtused ja folkloor”, mis hõlmas igasuguseid teemasid meediumitest kuni spiritismi ja selleni, kuidas kummitusi materiaalsel kujul inimeste silme ette manatakse. Arvan, et pakkusime välja palju uuendusi ja tänu sellele tuli mitmelt poolt noori juurde. Meil oli näiteks üsna palju noori psühholooge. Edaspidi nägime, et inimeste hoidmiseks tuleb kogu aeg leida palju tööd, raha ja huvitavaid tööülesandeid. Aga meil on siiaamaani väga hea mitmekülge taustaga seltskond.

Kas oled suutnud leida tasakaalupunkti korraldamise ja ise teadustöö tegemise vahel?

Ei ole. Mul ei ole need päris hästi tasakaalus. Arvan, et mul on algusest peale küljes olnud mingi pisik, seikluslik element, mille ajal mul oli näiteks keskkooli ajal oma teatritrupp, kellega tegime luuleteatrit ja muid hullusi. Sellest ei vabane kunagi. Ma aeg-ajalt pean endale loengu: homme hakka inimeseks, kirjuta edaspidi akadeemiliselt. Aga ma ei olegi seda ära õppinud, olen aru saanud, et tegelen sobimatute teemadega.

Sind on kogu aeg huvitanud kahtlased vahealad, sealhulgas rahvaarstid, energiasambad ja muud sellised, mida võidakse liigitada tänapäeva folklooriks.

Ja mis on tegelikult väga vanad. Nad on ennast Euroopa kultuuriruumi sisse pressinud alates teaduste akadeemiate algusaegadest sadu aastaid tagasi. Nad on olnud kord suhteliselt keskme lähedal, aga tavaliselt pigem kuskil mujal. Neid on mugav lugeda Agatha Christie tõlgenduses, mis on ilukirjandus ega pane kohustust juurelda, kas see oli päriselt või mitte. Ja isegi Agatha Christie annab tavaliselt kõigele turvalise realistliku seletuse. Mul on küllalt palju tuttavaid, kes väidavad,

et nad näevad haldjaid või et nendel käivad kodukäijad, kes ravivad või kellel on kummalised kogemused. Mul ei ole mõtet nendega vaielda. Peaaegu võin ise öelda, et mul on mõnikord endal millegi ette aimamise tunne, aga me suudame seda ju loogiliselt mudeldada, esitada ratsionaalse põhjenduse. Minu põhjendus on, et ma olen folklorist ja ma pean seda asja kriitiliselt analüüsima.

Kui põhjendatud on tänapäeva folkloori eristamine arhailistest nähtustest? Kui palju on seal järjepidevust?

Järjepidevust on palju. Alati on lapsed, kellest saavad vanad inimesed. Minu jaoks on huvitavad tänapäevased lood, mis näevad välja nagu väga vanade lugude teisi-kud. Ühtepidi jääme alati natuke sõltuvaks oma kodust, oma isiklikest kogemustest ja ümbritsevast, aga teisalt on ilmselt olemas müüdidpõhjad ja motiivid, mis jäävadki korduma ja millel meie inimlik olemus laseb edasi elada.

Folkloristika on ühelt poolt vana ja auväärne teadus oma vanade võrdlevate meetoditega. Kui palju on tarvis meetoditesse innovatsiooni ja kui palju saab lootuda igivanade äraproovitud meetodite peale?

Ma arvan, et ei saa. Tegelikult on juba mõnda aega näha, et on proovitud igasuguseid meetodeid, lähenemisi ja võtteid. Katsetatud on hoolega näiteks semiootikat ja eri psühholoogia nippe. Eriti tänuväärne on olnud lingvistika, sealhulgas sotsiolingvistika. Ebamäärasus nimega digihumanitaaria on kindlasti üks võimalus. Mulle tundub, et see on – nagu tehisarugi – eeskätt vahend, tööriistakastike, mida me peame kasutama ja mis loodetavasti kiirendab analüüsi tulemusi. Praegu on kardetavasti aeg, kui uuendusi on väga vaja, et tõlgendused oleksid veidi avaramad. Teiselt poolt ka selleks, et

tänapäevaseid nähtusi üldse analüüsida, näiteks kuulujuttude võimsat liiki või stereotüüpe, mille kohta osa folkloriste ütleb, et nad parem ei tegele sellega. Ma arvan, et sellele on semiootikud Mari-Liis Madison, Andreas Ventsel ja Mihhail Lotman leidnud päris häid lähenemismurki ja neid tuleb veel edasi arendada. Selgelt võib osa tänapäeva folkloori tekitada paanika-hooge, nagu folkloor ajaloo on varemgi teinud. On väga oluline seda ära tunda, enneta, kuidagi tõkestada või siis näidata, et sellest vanast juurest ei tule mitte midagi.

On üks teine kummastav asi, mis on seotud Eduardo Viveiros de Castro ja teiste uute teoreetiliste lähenemistega, mis ütlevad, et indiaanlastel oli puutumata säilinud ürgne maailmatunnetus ja ilmavaade. Kui seda lähemalt vaadata, siis leiame sellesama XIX–XX sajandi eestlaste juurest. Kui käin konverentsil Ameerika mandril, siis saan sellega alati paljusid kuulajaid tahtmatult üllatada. Aga me ei peaks jääma maailma üllatama sellega, et Euroopas ja mujal maailmas on olemas needsamad suhtumised. Varem või hiljem tuleks jõuda universaalideni, mis teevad inimesest inimese. Nende väljaselgitamine põhjendaks vägagi seda, miks tuleks eri kultuuride folkloori vaadelda kõrvutavalt, miks tuleks võrrelda, eriti kui Aafrika või India erinevate piirkondade folkloor saab üha enam kättesaadavaks. Ka teadmised Ameerika indiaanlaste kohta on tohutult avardunud. Kindlasti ei saa kõik vana üle parda lennata, aga võib-olla on teenimatult lennanud üle parda üks osa poeetiliste figuride, sümbolite uurimist ja muud, millega tuleks jätkata ja millele tuleks heita pilk aegade sügavusest tänapäevani. Aeg-ajalt sõnastatakse kõik need sümbolid, nähtused ja olendid ümber sobivaks neile sajanditele, kus nad parasjagu käibivad.

Pärast meie uue vabaduseaja algust on muutunud lihtsaks koostöö lääne suunal. Kui oluliseks pead idapoolseid kontakte hoida?

Lääne pool on väga hea, seal kõik vaheldub: minu elu üks suuremaid vapustusi oli see, et Rootsi ei ole enam folkloristika tippriik ja sealt praegu tulevad folkloristid on XIX sajandi kirjeldaval tasemel. Eriala klassikalist ajalugu õppinuna oli see täiesti rabav elamus. Ja vastupidi: idapoolsetes soome-ugri maades on selgelt näha, et kontaktid Eesti, Soome ja Ungariga tähendavad seda, et sealsed teaduskoolkonnad on vaatamata vabariikide ja piirkondade väiksusele paremal tasemel kui Moskvas või Peterburis. Arvan, et see on suhtlemise küsimus. Küllap juba ülikooli ajal tekkinud head suhted soomeugrilastega on viinud praeguste väga vahvate soome-ugri kontaktideni. Teeme koos palju konverentse, anname koos välja raamatuid.

Arvan, et see mõjutab mõlemat poolt, kuna nemad esitavad oma küsimusi natuke teise nurga alt. Udmurtide viimaseid konverentse oli teemal „Mesi ja mesilased“, mis tundus esimese hooga väga kitsas. Sisse elades võib aru saada, et see on terve elatusala, mis algab kõige vanematest kultuuridest ja millel on ka Eestis laiad juured. Piiblitekstideski voolab paradiisis elupuu alt mee- ja piimajõgesid. Nende järgmine imetusväärne projekt keskendub rõdu- ja aknalauaaedadele ning aiamaalapikestele. Ma arvan, et see avab ka folkloristile laiema perspektiivi. Samas on nemad meilt võtnud üle uusi teemasid ja analüüsivahendeid, nad on hakanud uurima oma internetipärimust, internetis toimuvaid rituaale, palvusi. Sümbioos on kasulik mõlemat pidi ja laiemaltki, näiteks sujub koostöö hästi Katalooniaga ja meil on jätkuvalt toredad suhted valgevenelastega. Peamine on tegelikult uurijate kvaliteet ja huvitavad teemad. Akadeemilisi

suhteid tuleks iga hinna eest hoida. Ma arvan, et see on tõeline tuleviku võti selles segmenteeruvas ja piiridega lõhestatud maailmas. Minu väga toredatel Iisraeli kolleegidel ja sama kandi väga toredatel araablastest teadlastel on praegu justkui sein vahel ja mina vahendan informatsiooni, mis muidu liiguks normaalsemalt. Peamine on ikkagi akadeemiline vabadus ja akadeemilise koostöö järjepidevus.

Mida sa ise kavatsed edaspidi teadlasena teha?

Mul on valmis kolm järgmist köidet loitsude kohta, kaasa arvatud nikerdamisi selle kohta, millised on seal ajasuhted ja kes täpselt mida teeb või ütleb, kes on tegelik tegija ja kelle poole pöörduetakse niisama austusest.

Siis mul on peaaegu valmis mõni eesti mütoloogia köide, mida ma vist ei saagi viimistletud, sest seda kõike on liiga palju. Aga arvan, et tuleb olla optimist. Kui ülalt surutakse peale mõni eriti igav teema, on põgenemine mütoloogiasse äärmiselt teretulnud. Kui sellega paar aastakümnet tagasi tegelesin, ei osanud ma võib-olla näha väga paljusid seoseid piibli või vanade kirjandusteostega. Praeguseks on see huvitavas seisus, juurde on tulnud terve maailma jagu materjali ja näen ehk paremini müüdi põhju. Märksõnastik on läinud laiemaks ja sügavamaks. Päril palju märksõnu on valmis kirjutatud, nii et mine tea, võib-olla saab lõpetamiseks vajaliku aja leida, kui loobuda mõne projekti kirjutamisest.

Kas see oleks uurali rahvaste mütoloogia entsüklopeedia sarja eesti jagu?

Kavatsesin seda teha natuke teises, vist Tim Ingoldi algatatud stiilis, kus osa artikleid kirjutatakse lahti pikemalt kui ainult entsüklopeedia ulatuses. Asi vääriski tegelikult põhjalikumalt kirjutamist.

Olen praeguseks saanud eesti keelde tõlgitud Aino Laaguse kunagi üksnes vene keeles kirjutatud väitekirja eesti metshaldjast. Ta tegi väga karmi ja teadusliku valiku: valis näideteks ainult tekstid, kus oli öeldud „metshaldjas”. Kui oli „metsaema”, siis see ei sobinud. Katsun nüüd panna sinna juurde tekstid, kus metshaldjaid on nimetatud teisiti. Loodan, et saan selle tänava lõpetatud ja välja antud. Ma arvan, et sellised olendite kaupa käsitlused on väga head. Väikest uurimusartiklit kirjutades juurdlesin kord, kui põnevad on kõikisugu eesti väikeolendid. Aga siin ei saa üle ega ümber sellest, mida sakslased on edukalt teinud: nad on võtnud juurde kõik kirjanike loodud olendid. Mina arvan, et Eestis ei pääse ka enam ilma piibeleheneitsite, pokude ja Sammalhabemeteta. Juba praeguste täiskasvanutele, ka mulle endale, on nad mütoloogia uus kiht.

Millistele perspektiivsetele suundadele võiks teisedki edaspidi pühenduda?

Vaatamata sellele, et folklorist uurib pigem tavaliste inimeste kultuuri, tunduvad mulle paradoksaalsel kombel lõpmata huvitavad kõik küsitlused akadeemilistes ringkondades ja isegi kutsekoolides – see on tegelikult avastamata maailm, millega tasub kindlasti tegeleda. Lõppeks nende käes on see, mida õpivad üliõpilased ja kooliõpilased. Ja seal on väga palju erinevaid maailma nägemise mudeleid.

Tegelikult tasuks üle vaadata ka tavalise eestlase maailmapilt: palju on teemasid, mille kohta viimati koguti andmeid 20, 40 või 50 aastat tagasi või mille kohta on kogu aeg küsitud nii, et vastaja saab aru, et ta peab üldistama, rekonstrueerima midagi XIX sajandist või XX sajandi algusest, jättes kõrvale kõik, mis tema endaga on juhtunud. Tema ise ei huvita kedagi. Meie kooliõpilaste hulgas tehtud küsitluste järgi erinevad 2018. aastal kirjeldatud unenäod

isegi 2008. aastal kirjeldatud õpilasunenägudest.

Ka lemmikloomadega seonduva folkloori uurimisel, rääkimata muudest loomadest, saab vanade kanooniliste küsimustega lähenedes samad vastused nagu varem. Arvan, et tänapäeval on isegi maainimesed niipalju loodusest võõrdunud – muidu ei virisetaks nii hirmsasti selle üle, kui hunt või koer murrab ühe lamba maha –, et küsimusi tuleb esitada teise nurga alt. Vastaja võiks analüüsida, mis tema silme all on muutunud, kuidas ta ise on muutunud. Kassid ja koerad ronivad tuppa voodisse, loomad tunnevad ennast nagu inimene ise ja veel paremini. Samamoodi on muutunud kõik meie ümber.

Miks üldse tänapäeval folkloristikaks hakata?

Folkloristika ühendab paljusid erialasid, eeldades, et oled natuke etnolingvist, natuke etnoteadlane. Pead olema folklorist, aga mööda külge ei jookse maha absoluutselt ükski teine eriala. Sealhulgas on hea vaadata, mida on teinud semiootikud ja maailma folkloristid. Kindlasti erineb zoosemiootika sellest, mida folkloristid nimetavad zoofolkloristikaks, aga mõlemad kokku annavad tõesema pildi. Kui tahta, siis saab siin palju erinevaid asju ühendada.

Küsitles OTT HEINAPUU